

Bảo đảm sinh kế của nhóm yếu thế - tiếp cận dưới góc nhìn của khung sinh kế

TS TRỊNH THỊ HẠNH

Đại học Công nghiệp Hà Nội; Email: trinhhanhh@gmail.com

Tóm tắt: Nhóm yếu thế là những người có khó khăn trong cuộc sống. Có nhiều cách phân loại nhóm yếu thế, bài viết tiếp cận nhóm yếu thế là những người có khó khăn về kinh tế. Bảo đảm đời sống vật chất là nhu cầu của mọi người, với nhóm yếu thế vấn đề này càng cấp thiết. Tiếp cận dưới góc nhìn của khung sinh kế lấy con người làm trung tâm là cách tiếp cận toàn diện nhằm nâng cao khả năng tiếp cận các nguồn vốn sinh kế để bảo đảm thu nhập cho nhóm yếu thế hiện nay.

Từ khóa: sinh kế; khung sinh kế; nhóm yếu thế.

1. Các tiếp cận về khung sinh kế

Khái niệm sinh kế bắt nguồn từ những nghiên cứu của các nhà khoa học trong lĩnh vực xóa đói giảm nghèo ở các nước, các vùng kém phát triển. Qua phân tích nhiều mô hình sinh kế, các nhà nghiên cứu đã thảo luận nhằm tìm ra một khung sinh kế thống nhất. Bộ Phát triển Quốc tế Anh (DFID) đã tổng hợp và đưa ra khung sinh kế vào cuối thập niên 90 của thế kỷ XX và đã được các nhà nghiên cứu trong tổ chức này mở rộng, phát triển, dần phổ biến rộng rãi trong giới nhân học và trở thành cơ sở lý luận trong các nghiên cứu về vấn đề này. Các nghiên cứu cho thấy, nội dung chủ đạo của khung sinh kế là lấy con người và sinh kế của họ làm trung tâm để phân tích, nghĩa là đặt con người ở trung tâm của sự phát triển. Khung sinh kế này đã đề cập đến các thành tố hợp thành sinh kế của con người, từ các ưu tiên và chiến lược, định hướng, giải pháp họ lựa chọn để thực hiện các ưu tiên của mình; các chính sách ảnh hưởng đến cách tiếp cận của họ, khả năng sử dụng các loại vốn và môi trường sống của con người. Theo đó, tài sản sinh kế của người dân được phân chia gồm năm loại vốn: *vốn vật chất, vốn tài chính, vốn xã hội, vốn con người, vốn tự nhiên.*

Khung sinh kế là một cách phân tích toàn diện về sinh kế. Cách tiếp cận này giúp làm rõ việc con người sử dụng các loại vốn khác nhau của mình có

để kiếm sống, thoát nghèo, hay tránh bị rơi vào đói nghèo như thế nào. Vì khung sinh kế không chỉ minh họa các chiến lược tìm kiếm thu nhập phát triển sinh kế, mà nó còn phân tích, lý giải về việc tiếp cận, sử dụng và phân phối các nguồn lực mà các cá thể và hộ gia đình sử dụng để biến các nguồn lực đó thành sinh kế. Khi được điều chỉnh và ứng dụng một cách linh hoạt cho phù hợp với các bối cảnh văn hóa, chính trị, kinh tế, xã hội và tộc người của mỗi nghiên cứu cụ thể, khung phân tích này sẽ là một cách tiếp cận hữu ích và có thể can thiệp đến việc đề ra chính sách trong lĩnh vực phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội và giảm nghèo.

2. Nhóm yếu thế và đảm bảo sinh kế của nhóm yếu thế

Nhóm yếu thế là những nhóm xã hội ở vào vị trí bất lợi về một hoặc một số khía cạnh nào đó như về kinh tế, sức khỏe, khả năng, về tiếp cận thông tin. Đây là những nhóm xã hội gặp khó khăn trong cuộc sống, họ bị hạn chế, gặp phải nhiều bất lợi trong cuộc sống so với các nhóm xã hội khác. Có nhiều cách phân loại nhóm yếu thế khác nhau như nhóm người nghèo, nhóm người cao tuổi, nhóm mắc bệnh hiểm nghèo, nhóm trẻ em lang thang cơ nhỡ, nhóm chất độc da cam... Trong phạm vi bài báo tiếp cận nhóm yếu thế là những người khó khăn, gặp bất lợi trong

việc tìm kiếm thu nhập, bảo đảm đời sống hàng ngày.

Sinh kế của nhóm yếu thế được bảo đảm khi ứng phó được các tác động ngắn hạn và thích nghi được các ảnh hưởng dài hạn hoặc có khả năng phục hồi, duy trì, tăng cường khả năng và nguồn lực hiện tại, tương lai. Trong đó, tác động ngắn hạn là quá trình xảy ra nhanh có thể do các yếu tố tự nhiên (bão, lũ, sâu bệnh, sóng thần, nắng, nóng...) hoặc xã hội (dịch bệnh, biến động giá cả, tai nạn...) tác động ảnh hưởng đến sinh kế. Những tác động dài hạn của sinh kế thường xảy ra rất chậm cũng có thể do yếu tố tự nhiên (biến đổi khí hậu, hạn hán, lũ...) hoặc xã hội (khủng hoảng kinh tế và những tác động của nó...) tạo nên. Tuy nhiên, tác động dài hạn thường ảnh hưởng trực tiếp và lâu dài đến sinh kế của con người trong quá trình tồn tại và phát triển. Nhóm yếu thế về khả năng và điều kiện đã có những khó khăn trong tìm kiếm thu nhập, khi gặp phải những bất lợi dù ngắn hạn hay dài hạn đều gây thêm những khó khăn lớn hơn, thậm chí cùng quần, bế tắc về sinh kế.

Vấn đề sinh kế luôn được tất cả các quốc gia quan tâm để giảm khả năng bị tổn thương, tăng cường thích ứng, giảm nghèo có hiệu quả và phát triển đất nước. Đối với nhóm yếu thế, khung sinh kế cần được vận dụng trong việc hoạch định chính sách bảo đảm sinh kế cho họ. Bởi vì, khung sinh kế có thể thay đổi linh hoạt trong các bối cảnh đa dạng ở nhiều quốc gia và các cộng đồng khác nhau do mỗi tổ chức có sứ mệnh, tầm nhìn và mục tiêu khác nhau nên họ cũng xây dựng các khung phân tích sinh kế khác nhau. Hình dạng của ngũ giác trong tài sản sinh kế diễn tả khả năng tiếp cận của nhóm yếu thế với các loại tài sản sinh kế. Tuy nhiên trong các nguồn lực trên, nguồn vốn con người đóng vai trò quan trọng và quyết định đến các tài sản khác. Khi phát huy được tiềm năng con người để từ đó phát triển sản xuất và duy trì phương tiện kiếm sống sẽ tạo ra sinh kế bền vững cho nhóm yếu thế. Họ có khả năng đương đầu và vượt áp lực cũng như tạo ra các thay đổi bất ngờ trong quá trình vận động và phát triển cuộc sống.

Bảo đảm sinh kế cho nhóm yếu thế cần đặt quan điểm con người vào vị trí trung tâm, để tập trung vào các hoạt động giảm nghèo, giảm nghèo bền

vững bằng cách để họ tự xây dựng cuộc sống dựa trên các cơ hội, hỗ trợ từ cộng đồng và môi trường thuận lợi về thể chế và chính sách để hiện thực hóa các cơ hội. Cách tiếp cận này bền vững hơn trong việc lựa chọn trao cho nhóm yếu thế chiếc “cần câu” hay là “con cá” trong việc xóa đói, giảm nghèo. Do đó, bảo đảm sinh kế cho nhóm yếu thế dựa trên khung sinh kế sẽ có hiệu quả hơn những nỗ lực giảm nghèo trước đây thường có xu hướng tập trung vào tăng cường các nguồn lực hoặc cung cấp các dịch vụ cho họ hơn là quan tâm toàn diện đến các yếu tố của sinh kế cho sự phát triển. Trong bối cảnh nước ta đang còn tồn tại nhiều tác động tiêu cực đến sinh kế của nhóm yếu thế, đặc biệt là diễn biến phức tạp của dịch bệnh Covid 19 hiện nay. Vì vậy, Đảng, Nhà nước, cộng đồng xã hội và bản thân nhóm yếu thế cần có nhiều nỗ lực hơn để sinh kế của nhóm yếu thế được bảo đảm và ngày càng trở nên bền vững. Theo đó, một số giải pháp cần xem xét đến là:

Đảng, Nhà nước cần tiếp tục hoàn thiện và thực hiện có hiệu quả các chính sách, pháp luật với nhóm yếu thế. Không ngừng nâng cao đời sống vật chất, tinh thần cho nhân dân là mục tiêu phát triển xuyên suốt của Đảng, Nhà nước. Trong những năm qua, Đảng, Nhà nước ta đã ban hành nhiều chủ trương, pháp luật nhằm giúp đỡ, chăm sóc nhóm yếu thế. Đó vừa thể hiện bản chất nhân văn của Nhà nước, vừa là truyền thống tốt đẹp của dân tộc ta. Tuy nhiên, chính sách, pháp luật với nhóm yếu thế còn chưa đồng bộ, đầy đủ; trong thực hiện có lúc, có nơi chưa hiệu quả. Do đó, trong thời gian tới Đảng, Nhà nước cần ưu tiên hoàn thiện chính sách và luật pháp nhằm đáp ứng tốt hơn nhu cầu, nguyện vọng, đặc biệt là sinh kế của nhóm yếu thế. Chính sách và luật pháp cần hướng tới bảo vệ, giúp đỡ nhóm yếu thế hòa nhập với cộng đồng và giúp họ phát triển sinh kế. Đồng thời, bảo vệ các quyền của nhóm yếu thế, giúp họ tránh được những rủi ro, sự đe dọa, hiểm họa trong cuộc sống. Quá trình triển khai các chính sách, luật pháp với nhóm yếu thế cần mềm dẻo, linh hoạt, tránh các thủ tục rườm rà. Tạo điều kiện tốt nhất về chính sách, luật pháp cho nhóm yếu thế cần có sự hỗ trợ của đội ngũ cán bộ chuyên trách. Đội ngũ này cũng cần được đào tạo, có tinh thần trách

nhệm hết lòng giúp đỡ nhóm yếu thế.

Thực hiện mục tiêu này, cần chú trọng đào tạo nghề cho nhóm yếu thế để giúp họ ổn định đời sống và có sinh kế bền vững, lâu dài. Thực tế cho thấy, đa số những người yếu thế thường chưa được đào tạo nghề hoặc tay nghề thấp. Do đó, trong việc tìm kiếm sinh kế họ rất khó khăn trong tìm kiếm việc làm hoặc có việc làm thì thu nhập thấp. Cùng với đào tạo nghề, cần xây dựng những chương trình giúp nhóm yếu thế thích ứng với những biến động của xã hội. Nhóm yếu thế thường có tâm lý mặc cảm, tự ti nên không chỉ gặp nhiều khó khăn trong việc tìm kiếm sinh kế trong điều kiện xã hội thuận lợi mà trước những tác động tiêu cực ngắn hạn hoặc dài hạn càng làm cho sinh kế của họ khó khăn hơn. Trong nền kinh tế thị trường, những tác động tiêu cực đến phát triển kinh tế xuất hiện với chu kỳ ngày càng rút ngắn và phức tạp, đa dạng. Do đó, để bảo đảm sinh kế, nhóm yếu thế cần được giúp đỡ để chuyển đổi cơ cấu sản xuất, chuyển đổi việc làm khi cần thiết.

Đối với cộng đồng xã hội cần nâng cao nhận thức, trách nhiệm giúp đỡ nhóm yếu thế. Cộng đồng xã hội đóng vai trò quan trọng trong việc thực hiện chủ trương xã hội hóa đối với việc chăm sóc, bảo vệ người yếu thế. Do đó, cần tăng cường tuyên truyền, giáo dục cộng đồng xã hội để hiểu rõ hơn về chủ trương, chính sách của Đảng, pháp luật Nhà nước với nhóm yếu thế. Từ đó, quan tâm giúp đỡ và không có thái độ phân biệt, định kiến với những người yếu thế. Cần đa dạng các hình thức và dịch vụ giúp đỡ nhóm yếu thế trong tiếp cận các nguồn sinh kế phù hợp với điều kiện sở tại.

Hiện nay, ở nước ta bên cạnh các tổ chức nhà nước còn rất nhiều các tổ chức phi chính phủ, tư nhân, cộng đồng hoạt động giúp đỡ từ thiện và những người yếu thế. Sự đa dạng này đã giúp nhóm yếu thế có nhiều cơ hội hơn trong tiếp cận các nguồn sinh kế để giảm nghèo. Trong khó khăn, hoạn nạn nhất là thiên tai, lũ lụt vừa qua tinh thần giúp đỡ “lá lành đùm lá rách”, “uống nước nhớ nguồn” của người Việt Nam được thể hiện rất sâu sắc và cảm động. Đã có nhiều hoạt động từ thiện giúp đỡ đồng bào nơi gặp khó khăn với quy mô lớn. Điều đó cho

thấy, khả năng huy động các nguồn lực xã hội để thường xuyên giúp đỡ nhóm yếu thế vươn lên làm kinh tế còn rất lớn. Tuy nhiên, các nguồn lực này chưa được tổ chức thành hệ thống và còn nhiều bất cập trong hoạt động. Vì vậy, bên cạnh tổ chức nhiều hơn những hoạt động từ thiện giúp đỡ nhóm yếu thế về vật chất và tinh thần, Nhà nước cần sớm hoàn thiện hành lang pháp lý để phát huy vai trò của các tổ chức xã hội trong việc giúp đỡ nhóm yếu thế tiếp cận tốt hơn các nguồn lực xã hội để làm giàu.

Đối với nhóm yếu thế cần tự tin, vượt qua khó khăn để vươn lên trong cuộc sống. Các nhóm yếu thế còn có nhiều khó khăn về nhận thức, tình cảm và hành vi. Có nhiều người còn tự ti, mặc cảm, một số còn trông chờ ỷ lại vào sự quan tâm của Nhà nước và các tổ chức xã hội. Trong khi đó, xã hội cũng có những định kiến về nhóm yếu thế, mặc dù đã có công ước quốc tế và quy định của pháp luật không được phân biệt đối xử với người yếu thế. Song trên thực tế những người yếu thế vẫn bị phân biệt đối xử nên càng gặp nhiều khó khăn trong việc nâng cao đời sống hàng ngày. Đây là một trong những trở ngại lớn, khiến nhóm yếu thế gặp nhiều khó khăn trong tiếp cận với các nguồn vốn sinh kế để thoát nghèo.

Theo đó, bản thân các nhóm yếu thế nên được truyền thông để các quyền của mình từ đó sẽ có nhiều cơ hội hơn trong tiếp cận với các nguồn lực của xã hội để tự bảo đảm sinh kế. Đồng thời, sẽ có điều kiện để thích ứng và hòa nhập với xã hội để tự phát triển. Thực tế đã có nhiều người yếu thế thành công, khẳng định được bản thân nhờ ý chí và nỗ lực cao.

Dưới góc nhìn của khung sinh kế, đặt nhóm yếu thế vào trung tâm của sự phát triển. Do đó, đã tập trung vào các hoạt động giảm nghèo, vươn lên làm giàu bằng cách để nhóm yếu thế tự xây dựng cuộc sống dựa trên các cơ hội, hỗ trợ họ tiếp cận các nguồn lực và tạo dựng môi trường thuận lợi về thể chế và chính sách để giúp họ hiện thực hóa các cơ hội. Thực hiện đồng bộ các giải pháp trên vừa có tính cấp thiết, vừa lâu dài nhằm bảo đảm sinh kế của nhóm yếu thế thích ứng với các biến đổi của xã hội hiện nay./.